

УДК 316.472.47

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ*Куценко В. І.*

Розкривається сутність соціального капіталу, його значення в соціально-економічному розвитку, особливості формування та функціонування в Україні, розкриваються основні проблеми та шляхи їх подолання.

Ключові слова: соціальний капітал, соціальний потенціал, людський капітал.

*«Соціальний капітал – це довіра,
взаємодопомога й активність»*

Френсіс Фукуяма

Поведінка людей в соціумі привертала увагу ще в стародавні часи мислителів. Мудрі спостереження у цьому контексті знаходимо в Сократа, Конфуція, індійських Ведах. І це й не дивно. Адже від взаємовідносин людей між собою залежить успіх їх діяльності. Зрозуміло, що і в сучасних умовах розбудова економіки держави у значній мірі залежить від цих взаємовідносин, тобто від соціального капіталу.

Останнім часом у науковій літературі широкоживаними стали різні види капіталу, у тому числі нематеріального. Серед останніх: людський, інтелектуальний, культурний, інституціональний, соціальний капітал (рис. 1).

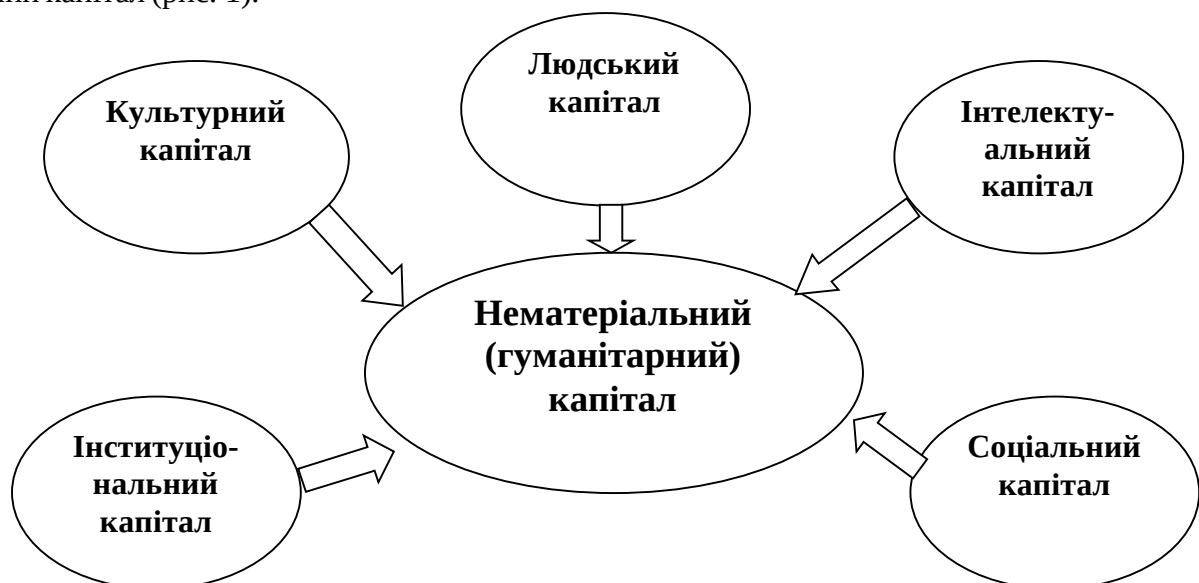

Рис. 1. Структура нематеріального (гуманітарного) капіталу

Тобто соціальний капітал – це складова гуманітарного капіталу.

Як відомо, капітал у цілому – це все те, що здатне приносити дохід, або ж це ресурси, створені людьми для виробництва товарів і послуг. А це значить, що використання будь-якого, у тому числі і соціального капіталу, сприяє отриманню прибутку, впливає на соціалізацію економіки.

Соціальний комплекс досліджують фахівці різних наукових напрямів – філософи, соціологи, економісти. Проте більш глибокі дослідження цього економічного явища досліджують фахівці західних наукових шкіл. Серед останніх доцільно виділити наступних: Альмонда, Вербу, Дж. Коулмана, Ліпсета, Р. Патнаму, Р. Патаму, Дж. Тернера, Кардена, Ф. Фукуяму, А.О. Хіршмана та ін.

В Україні цей вид капіталу ще залишається недостатньо вивченим. Дослідження його знаходяться на початковому етапі. На сьогоднішній день існує багато визначень сутності соціального капіталу. Скажімо, Дж. Тернер стверджує, що соціальний капітал – це перш за все певні сили, які сприяють збільшенню потенціалу економічного розвитку шляхом створення та підтримки соціальних зв'язків і людей соціальних організацій.

Соціальний капітал, як і будь-який інший, має свій базис, зміст якого відображає розміри та густоту мереж соціальних зв'язків, які встановлюються і підтримуються між економічними агента-

ми. Роберт Паннам ще в 1993 р. визначив основні складові соціального капіталу: довіру, норми та мережі зв'язків, завдяки яким члени суспільства можуть більш ефективно співпрацювати. Сьогодні загальновизначеними складовими соціального капіталу є (рис. 2):

Рис. 2. Основні складові соціального капіталу

Світова практика свідчить, що спільноти з більш розвиненим соціальним капіталом більшою мірою здатні до взаємодії та впливу на владу, та до покращення демократичних інтересів, ніж з малим соціальним капіталом. Соціальний капітал – це багатофункціональне явище, яке, з одного боку, є наслідком розвитку соціальної сфери, а з іншого – сприяє розвитку як соціальної сфери, так і суспільства в цілому. Адже він не лише накопичує свій потенціал у соціальній сфері, але і розподіляє його між споживачами в інших сферах суспільства.

Соціальний капітал, як стверджує Ф. Фукуяма, дозволяє соціальним групам, неурядовим організаціям надавати послуги у сфері освіти, охорони здоров'я та забезпечувати всі види соціального захисту для решти суспільства. Скажімо, у США багато соціальних послуг не перебуває у концепції держави. Тут велика кількість соціальних послуг надається безпосередньо певними частинами громадянського суспільства.

Завдяки таким елементам соціального капіталу як довіра та взаємодопомога, як стверджують американські фахівці, стала відома в усьому світі своїми виробничими, інноваційними результатами діяльності Силіконова Долина. Соціальний капітал Силіконової Долини став джерелом підприємництва, генератором інноваційних ідей, якими певною мірою не змогли стати інші райони навіть у США. Ті, хто сформував Силіконову Долину, як правило, були випускниками інженерних відділень Стенфордського чи Барклінського навчальних закладів, мали дружні стосунки між собою. Велика увага тут приділялась і приділяється культурі обміну цінною інтелектуальною власністю, не дивлячись на величезну конкуренцію. Обмін між інженерами відіграє велику роль у розвитку Силіконової Долини і нині, а соціальний капітал підвищує потенціал економічного розвитку всієї країни і перш за все штату, де вона розміщена. Завдяки Силіконовій Долині до 40% вартості експорту штату Каліфорнія припадає на продукцію програмістів і технологів, а сукупний річний прибуток 4 тис. компаній, що працюють там, перевищує 200 млрд. дол.

В Україні в 2006 р. теж було оголошено про старт проекту «Українська силіконова долина» на базі академічних інститутів та університетів 5 регіонів. Проте процес цей загальмувався, не дивлячись на те, що Україна з давніх-давен славилась своїм соціальним капіталом. Підтвердження цього була так звана «толока», у відповідності з якою, скажімо, все село молодому подружжю зводило

хату, чи за день копали вдові криницю. Практично в кожному населеному пункті діяв принцип «свій до свого по своє».

Очевидно в Україні у справі розбудови силіконової долини не використано моральний ресурс. Альберт О. Хіршман весь соціальний капітал вважає моральним ресурсом, який кількісно зростає, а не зменшується при його споживанні. Водночас, на думку автора, цей капітал знищується, якщо його не використовувати.

Таким чином, в основі поняття „соціальний капітал” лежить ідея впливу взаємодії і взаємовідносин людей на їх економічне і соціальне життя. Це суспільне благо (public good). Зв'язки, норми і довіра, що лежать в основі соціального капіталу, передаються від однієї соціальної ситуації до іншої. На думку багатьох дослідників, прийнятий у суспільстві стиль і способи взаємин, які тісно пов'язані з культурними нормами і цінностями, безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток регіону країни, визначають їхнє майбутнє.

Іншими словами, дотримання членами певного колективу, притаманних йому (колективу) неформальних цінностей чи норм, дає змогу успішно співпрацювати усім членам колективу, довіряти один одному, що дозволяє більш продуктивно працювати.

Адже колектив, всередині якого існує повна надійність, абсолютна довіра, здатна зробити більше від того колективу, який не володіє цими якостями, соціальний капітал сприяє формуванню корпоративного духу.

І. Фішер стверджує, що соціальний капітал, як і будь-який інший нематеріальний капітал, має володіти певними капітальними активами (гроші, обладнання, людську працю тощо). Участь людини в соціальній мережі сприяє збереженню й покращенню здоров'я, підвищенню освітнього та інтелектуального потенціалу.

Можна погодитись із твердженням М. Горожанкіної, що соціальний капітал включає наступні ресурси:

- потенціал взаємодії;
- створені мережі соціальних зв'язків;
- змінність на безеквівалентній основі на інші види нематеріального капіталу;
- обмін на еквівалентній основі на грошовий капітал;
- економія трансакційних витрат суспільства чи отримання соціальної ренти [1, с. 135].

Не дивлячись на те, що між генетичними та спеціальними властивостями соціального капіталу існує достатньо тісний зв'язок, спеціальні властивості володіють достатньою самостійністю, яка забезпечує соціальному капіталу автономію. Проте без створення та збереження загальних принципів і цінностей не може існувати людська єдність, яка полегшує виробничу діяльність, дозволяє встановити прямі міжособистісні зв'язки між економічними агентами. Саме ж соціальний капітал забезпечує господарським агентам доступ до ресурсів, їх розподілу та перерозподілу.

Якщо соціальний капітал розглядати як ресурс, який дозволяє суспільству будь-якого рівня і типу досягти поставлених цілей шляхом соціальної взаємодії агентів, побудованих на принципах взаємодії зобов'язань і спільно поділяючих цінності, з урахуванням об'єктивної протилежності, їх економічних інтересів, то перспективи розвитку соціального капіталу мають бути пов'язані з ефективним використанням цих ресурсів. Останньому має сприяти формування нової моделі поведінки економічних суб'єктів, підвищення ефективності виробництва та добробуту населення. Адже соціальний капітал за рахунок міжособистісних, колективно-групових соціальних зв'язків забезпечує досягнення максимально економічної корисності агентів за рахунок соціальної організації спільно-ти.

Зміцненню соціального капіталу, перспектив його розвитку має сприяти соціальна сфера, особливо на етапі її капіталізації, становлення та функціонування гуманітарного капіталу іншими. Особливо велика роль у цьому належить освіті, яка є середовищем соціального капіталу. У навчальних закладах, зокрема у вищих навчальних закладах, формується атмосфера соціальної довіри. А це є основою формування справедливого суспільства. Україна світовою спільнотою визнана ринковою державою. У цих умовах важливо забезпечити збереження довіри, розвиток цивілізованих підприємницьких відносин. Тобто необхідно забезпечити можливості прикладного використання соціаль-

ного капіталу в якості ресурсу спільноти.

Для посилення ролі соціального капіталу важливим є розбудова громадянського суспільства, яке передбачає виконання всіма членами суспільства законів. На жаль, в Україні переважна більшість законів, зокрема тих, що стосується соціального захисту людини, її прав, не виконуються. Світова практика свідчить, що коли ті, що стоять на верхівці судової чи політичної ієрархії, їх не дотримуються, то ніхто на нижчих сходинках ієрархії не підпорядковуватиметься закону. В таких умовах процвітає злочинність. У 2008 р. в Україні (не дивлячись на суттєве зменшення населення) зареєстровано злочинів на 5% більше, ніж у 1990 р. За цей час кількість розбоїв зросла у 1,7 рази, а грабежів – у 1,5 рази [2, с. 505]. Із кількості злочинів, зареєстрованих органами внутрішніх справ та податковою міліцією у 2008 році, 140,7 тис. віднесено до тяжких та особливо тяжких.

Відомо, що однією з найбезпечніших країн у світі є Японія (з точки зору злочинності). Останнє досягається не тому, що тут велика кількість поліцейських чи багато драконівських покарань, а високим рівнем розвитку соціального капіталу. В Україні, на жаль, останнім часом іде накопичення негативного соціального капіталу, що проявляється у корупції, злочинності, занепаді громадянського суспільства. 80% населення не є членами будь-яких громадських організацій. Тому нині вкрай важливим є необхідність відродження соціального капіталу. Ініціаторами цього стали молоді люди, які в контексті проекту «Академія Демократії» провели першу сесію у липні 2008 р. у м. Мукачево Закарпатської області.

Вкрай важливими є формування соціального капіталу в економічній сфері. А це потребує розширення набору засобів, які дозволяють збільшувати рівень соціальної довіри. Тут велика роль належить державі та її першим особам, які можуть як зруйнувати соціальний капітал, так і створити основу для його зміцнення. До речі, найбільшим проявом соціального капіталу був помаранчевий Майдан, коли мільйони людей виявили активність, довіру один до одного і до лідера Майдану, високу здатність до самореалізації. Через 5 років відбувся шокуючий стан тотальної апатії та недовіри як один до одного, так і всіх до всіх.

Головними причинами останнього стало те, що суспільство відчуло себе обдуреним. Практично жодна обіцянка, виголошена лідерами Майдану, не була виконана. Натомість до влади, до державних ресурсів прийшли антисоціальні сили, що повністю зруйнували громадянське суспільство.

ВИСНОВКИ

Враховуючи, що соціальний капітал є продуктом перш за все сфери освіти, де відбувається не просто передача певних фактів, знань, а й формування певних моральних норм, вкрай важливим є забезпечення модернізації освіти, повернення у навчальні заклади виховної функції, підвищення іміджу працівника освіти. Все це, на наш погляд, сприятиме не лише підготовці у навчальних закладах висококваліфікованих фахівців-професіоналів, але і зміцненню соціального капіталу в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горожанкина М.Е. Социальный капитал: политэкономический аспект / М.Е. Горожанкина: [моногр.]. – Донецк, 2006. – 289 с.
2. Статистичний щорічник України за 2008 рік : [стат. зб.]. – К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 552 с.
3. Утюж І.Г. Освітній потенціал особистості / І.Г. Утюж : [моногр.]. – Запоріжжя: ТОВ «КСК-Альянс», 2007. – 146 с.
4. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? / Ф. Фукуяма // День. – 2006. – №177.
5. Чеповий В. Від кризи світ врятує не фінансовий, а соціальний капітал / В. Чеповий // Українська правда. – 2010. – 14 січня.